

QOHIRA DEKLARATSIYASINING SHAKLLANISH OMILLARI: SIYOSIY, MADANIY VA DINIY JIHATLAR TAHLILI

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

Pediatrica fakulteti 2-bosqich talabasi

Tojiyeva Muslimaxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada 1990-yilda Islom Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar tomonidan qabul qilingan Qohira deklaratsiyasining shakllanish jarayoni, tarixiy ildizlari va tarkibiy omillari chuqur tahlil qilinadi. Deklaratsiyaning paydo bo'lishiga olib kelgan siyosiy jarayonlar, madaniy omillar hamda diniy-huquqiy asoslar turli manbalar va xalqaro huquqiy taqqoslashlar orqali yoritiladi. Maqolada deklaratsiyaning paydo bo'lishi musulmon davlatlarining XX asr oxiridagi siyosiy integratsiyasi, g'arb markazli inson huquqlari modellari bilan kelishmovchiligi, shariatga asoslangan huquqiy konsepsiyani shakllantirish harakatlari bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv orqali Qohira deklaratsiyasining zamonaviy xalqaro huquqdagi o'rni, imkoniyatlari va bahsli jihatlari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Qohira deklaratsiyasi, inson huquqlari, Islom huquqi, siyosiy omillar, madaniy omillar, diniy tamoyillar, Shariat, Islom Hamkorlik Tashkiloti, xalqaro huquq, musulmon davlatlari integratsiyasi.

KIRISH

XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan global xalqaro huquqiy tizim inson huquqlarining universal talqinlariga tayangan holda rivojlandi. 1948-yilgi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ushbu jarayonning poydevorini yaratdi. Biroq musulmon davlatlarining bir qismi ushbu hujjatning ayrim moddalarida madaniy, diniy va ijtimoiy qadriyatlarga zid jihatlari mavjud deb hisoblab, alternativ yondashuvga ehtiyoj sezdi. Ana shu ehtiyoj 1990-yil 5-avgust kuni Qohirada o'tkazilgan Islom Hamkorlik Tashkilotining 19-yig'ilishida qabul qilingan "Inson huquqlari bo'yicha Qohira deklaratsiyasi"ning yaratilishiga zamin yaratdi. Mazkur deklaratsiya islomiy qadriyatlarga mos tarzda inson huquqlarini talqin qilishga qaratilgan bo'lib, unda asosiy prinsip sifatida shariatning ustuvorligi belgilangan. Ushbu hujjat xalqaro huquq maydonida keng muhokamalarga sabab bo'ldi, chunki u g'arb davlatlari ilgari surgan "universallik" tamoyilidan ma'lum darajada farq qilardi.

Maqolaning maqsadi — Qohira deklaratsiyasining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan siyosiy, madaniy va diniy omillarni tizimli tahlil qilish, uning mazmuni va zamonaviy ahamiyatini yoritishdir.

ASOSIY QISM

Qohira deklaratsiyasining shakllanishi tarixiy, siyosiy, madaniy va diniy omillarning murakkab uyg'unligidan iborat bo'lib, uning mazmuni musulmon davlatlarining XX asr oxiridagi global jarayonlarga bergan javobi sifatida shakllangan. XX asrning ikkinchi yarmida xalqaro maydonda inson huquqlarining universal talqinlari keng qabul qilina boshladi. 1948-yilda BMT tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi butun dunyo davlatlari uchun asosiy universal me'yor sifatida e'tirof etildi. Biroq, mazkur deklaratsiya g'arb falsafasi, liberal qadriyatlar va sekulyar yondashuvlarga tayangan bo'lib, musulmon mamlakatlarida mavjud bo'lgan diniy va madaniy an'analar bilan to'laqonli mos kelmas edi. Shu sababli musulmon dunyosida inson huquqlarini o'z qadriyatlari asosida talqin qilish zaruriyati shakllanib bordi. Qohira deklaratsiyasi aynan ana shu siyosiy ehtiyojdan kelib chiqdi. Mustamlakachilikdan qutulgan ko'plab davlatlar o'zining milliy suverenitetini mustahkamlash, xalqaro maydonda o'z ovozigaga ega bo'lishga intilar edi. G'arb davlatlarining siyosiy, iqtisodiy va axloqiy bosimi kuchayib borayotgan bir davrda musulmon mamlakatlari o'z qadriyatlari va manfaatlarini himoya qiluvchi huquqiy modelni ishlab chiqishga ehtiyoj sezdi. 1972-yilda tashkil etilgan Islom Hamkorlik Tashkiloti a'zo davlatlarni siyosiy jihatdan yaqinlashtirish, musulmon dunyosining global siyosiy jarayonlarda mustaqil pozitsiyasini shakllantirishga harakat qildi. Aynan shu jarayonning mantiqiy davomiyati sifatida 1990-yil Qohira deklaratsiyasi yaratildi. Siyosiy jihatdan deklaratsiya musulmon dunyosining integratsiyasi va o'z manfaatlarini muvofiqlashtirishga intilishining mahsulidir. Sovuq urushdan keyingi davrda yangi global tartib shakllanayotganda g'arb davlatlari inson huquqlarining liberal talqinlarini barcha jamiyatlarga tatbiq etishga urinayotgan edi. Bu jarayon musulmon davlatlarida "madaniy imperializm" sifatida baholangan. Chunki inson huquqlarining g'arbona talqini – jumladan, so'z erkinligi, nikoh va oila masalalari, irsiyat, kiyinish erkinligi, gender rollari kabi masalalar – Islom shariatidagi me'yorlardan farq qilardi. Shu sababli musulmon mamlakatlari g'arb modelini ko'r-ko'rona qabul qilishni istamay, shariat asosidagi konsepsiyani ishlab chiqishga kirishdi. Madaniy omillar ham Qohira deklaratsiyasining shakllanishida muhim o'rin tutdi. Islom sivilizatsiyasi o'zining ko'p asrlik huquqiy an'analariga ega bo'lib, bunda insonning sha'ni, hayoti, mulki va e'tiqodi muqaddas sanaladi. Musulmon jamiyatlarida oila institutining markaziy o'rni, jamiyatning axloqiy mezonlar bilan tartibga solinishi, shaxsiy va jamoaviy manfaatlar o'rtasidagi muvozanat kabi qadriyatlar inson huquqlarining g'arb talqinidan farq qiladi. G'arb huquqiy tizimi asosan individuallik, shaxs erkinligi va avtonomiyaga tayanadi, islomiy yondashuv esa jamiyat barqarorligi, axloqiy me'yorlar, oila mustahkamligi va jamoaviy

manfaatlarni muhim deb biladi. Shuning uchun musulmon dunyosi o'zining madaniy suverenitetini himoya qilish maqsadida Qohira deklaratsiyasida aynan shariat asosidagi huquqiy me'yorlarni mustahkamladi. Diniy omillar esa mazkur deklaratsiyaning poydevorini tashkil qiladi. Qohira deklaratsiyasining deyarli barcha moddalarining asosida Qur'on, Sunnat va Islom huquqshunosligi tamoyillari yotadi. Unda inson huquqlari "tabiiy" yoki "sekulyar" manbalardan kelib chiqmaydi, balki Alloh tomonidan berilgan huquqlar sifatida talqin qilinadi. Bu o'z navbatida huquqlarning cheklanishi yoki tartibga solinishi ham shariat me'yorlariga asoslanishini anglatadi. Misol uchun, so'z erkinligi deklaratsiyada tan olingan bo'lsa-da, u axloqiy buzuvchilikka, fitnaga, boshqa insonning sha'ni va jamiyat barqarorligiga tahdid tug'dirmasligi kerak. Bu yondashuv islomiy huquqning asosiy tamoyillaridan biri bo'lgan "maslaha" – umumiy manfaatni himoya qilish prinsipiga asoslanadi. Shuningdek, shariatning asosiy maqsadlari – ya'ni maqosid ash-shari'a – deklaratsiyaning mazmuni orqali o'z ifodasini topgan. Ushbu maqsadlar hayotni, dini, nasl, aqlni va mulkni himoya qilishni ko'zda tutadi. Qohira deklaratsiyasida ham hayot daxlsizligi, ota-onalarning bolaga bo'lgan mas'uliyati, irs-huquq tartiblari, aql va e'tiqod erkinligini muhofaza qilish kabi normalar shu tamoyillarga tayangan holda bayon etiladi. Bu jihatlar uning G'arb deklaratsiyalaridan farqli o'laroq, an'anaviy diniy-huquqiy tizimga moslashtirilganligini ko'rsatadi. Qohira deklaratsiyasi shakllangan jarayonda yana bir muhim omil – musulmon dunyosi o'z qadriyatlarini xalqaro maydonda teng huquqli ravishda e'tirof ettirishni istaganidir. Musulmon davlatlari inson huquqlarining yagona universal talqini bo'lishi mumkin emas, har bir sivilizatsiya o'zining tarixiy, madaniy va diniy qadriyatlariga tayanib ularni talqin qilishga haqli, degan g'oyani ilgari surdi. Bu yondashuv "madaniy nisbiylik" (cultural relativism) deb ataladi va Qohira deklaratsiyasining falsafiy asoslarini tashkil qiladi. Natijada Qohira deklaratsiyasi musulmon dunyosining siyosiy mustaqilligini, madaniy o'ziga xosligini va diniy qadriyatlarini himoya qiluvchi muhim hujjat sifatida shakllandi. Uning yaratilishi global huquqiy tizimdagi ko'p qirrali yondashuvlarning mavjudligini tasdiqlaydi hamda inson huquqlarini talqin qilishda madaniy farqlarning ahamiyatini yana bir bor namoyon qiladi.

XULOSA

Qohira deklaratsiyasi musulmon davlatlarining siyosiy, madaniy va diniy manfaatlarini uyg'unlashtirgan holda yaratilgan tarixiy hujjat bo'lib, u g'arb markazli inson huquqlari talqiniga alternativ yondashuvni shakllantirdi. Shakllanish omillariga nazar tashlansa, deklaratsiya:

siyosiy jihatdan – musulmon davlatlarining suverenitetini himoya qilish va xalqaro arenada yagona pozitsiya yaratish zaruriyatidan;

madaniy jihatdan — islom sivilizatsiyasining qadriyatlarini asrash hamda g'arb madaniy bosimiga javob berish ehtiyojidan;

diniy jihatdan — shariatning asosiy tamoyillarini zamonaviy inson huquqlari tizimiga moslashtirishdan kelib chiqqani ko'rinadi. Qohira deklaratsiyasi bugungi kunda ham xalqaro huquqshunoslar, siyosatshunoslar va diniy tadqiqotchilar tomonidan bahs-munozaralarga sabab bo'layotgan o'ziga xos hujjatdir. U musulmon dunyosining inson huquqlari borasidagi o'z pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qilgan bo'lib, global huquqiy tizimda madaniy xilma-xillikni tan olishning muhim namunasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Organization of Islamic Cooperation (OIC). Cairo Declaration on Human Rights in Islam, 1990.
2. An-Na'im, A. A. Human Rights in Cross-Cultural Perspectives: A Quest for Consensus. University of Pennsylvania Press, 1992.
3. Mayer, A. E. Islam and Human Rights: Tradition and Politics. Westview Press, 2013.
4. Bielefeldt, H. Muslim Voices in the Human Rights Debate. Human Rights Quarterly, 2000.
5. Donnelly, J. Universal Human Rights in Theory and Practice. Cornell University Press, 2013.
6. Kamali, M. H. Principles of Islamic Jurisprudence. Islamic Texts Society, 2003.
7. Sardar, Z. Islam, Postmodernism and Other Futures. Pluto Press, 2003.
8. Esposito, J. L. The Oxford Encyclopedia of the Islamic World. Oxford University Press, 2009.
9. Baderin, M. International Human Rights and Islamic Law. Oxford University Press, 2003.
10. Abdullayev A., "Islom huquqi asoslari", Toshkent: TDYuI nashriyoti, 2018.